

Та все ж ряд дослідників при узагальненні досвіду діяльності сільськогосподарського кредиту відстоювали ту точку зору, що головними факторами слабкості радянської кредитної кооперації були адміністративно-командні методи управління кооперацією державними органами, зростання недовіри селянства до товариств, бідняцька спрямованість фінансування села.

Отже, українські вчені-аграрники у своїх дослідженнях, що побачили світ у період непу, розглядали різні параметри діяльності кредитних союзів та товариств, обговорювали питання теорії кооперативного кредиту, розглядали окремі події, пов'язані з роботою кредитної кооперації, давали оцінки діям радянської влади. Незважаючи на деяку вузьку проблематику цих робіт, їх історіографічна цінність визначається високим професіоналізмом та критичним підходом при оцінці процесів, що відбувалися у кредитній кооперації при радянській владі.

Список використаних джерел

1. Кульчицький С. В. Концепція «кооперативного соціалізму» / С. В. Кульчицький // Український історичний журнал. – 1995. – №2. – С.3–17; Морозов А. Г. Село і гроші: Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси, НДІТЕХІМ, 1993. – 275 с.; Марочко В. І. Українська селянська кооперація: історико-теоретичний аспект (1861–1929 рр.) / Марочко В. І. – К.: М.Р. Kots Publishing, 1995. – 224 с.; Лазуренко В. М. Українське фермерство: злет і падіння (1921–1929 рр.). – Черкаси: ЧДТУ, 2013. – 474 с.
2. Лозовий А. Сельско-хозяйственная кооперация и значение ее в современных условиях / А. Лозовый. – К.: Издательство «Пролетарий», 1926. – 270 с.
3. Морозов А. Г. Село і гроші: Українська кредитна кооперація в добу непу / А. Г. Морозов. – Черкаси: НДІТЕХІМ, 1993. – 275 с.
4. Качинський В. На допомогу селянському господарству. Сільськогосподарський кредит на Україні / В. Качинський. – Х.: Червоний шлях, 1924. – 54 с.
5. Височанський П. Кооперативний кредит / П. Височанський. – Х.: Книгоспілка, 1929. – 408 с.
6. Подольський І. М. Сільсько-господарський кредит / І. М. Подольський. – Х.: Державне видавництво України, 1928. – 313 с.
7. Макаровський О. Організація і практика сільсько-господарського кредитового товариства / О. Макаровський. – Х.: Книгоспілка, 1929. – 280 с.
8. Німчинов Т. Аналіз роботи сільсько-господарського кредитового товариства / Т. Німчинов. – Х.: Книгоспілка, 1928. – 148 с.
9. Гуревич М. Б. Питання сучасного селянського господарства України / М. Б. Гуревич. – Х.: ЦСУ, 1927. – 162 с.

References

1. Kul'chyc'kyj S. V. Konceptija «kooperatyvnoho socializmu» / S. V. Kul'chyc'kyj // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1995. – №2. – S.3–17; Morozov A. G. Selo i groshi: Ukrai'ns'ka kredytna kooperacija v dobu nepu / A. G. Morozov. – Cherkasy, NDITEHIM, 1993. – 275 s.; Marochko V. I. Ukrai'ns'ka seljans'ka kooperacija: istoryko-teoretychnyj aspekt (1861–1929 rr.) / Marochko V. I. – K.: M.R. Kots Publishing, 1995. – 224 s.; Lazurenko V. M. Ukrai'ns'ke fermerstvo: zlet i padinnja (1921–1929 rr.). – Cherkasy: ChDTU, 2013. – 474 s.
2. Lozovij A. Sel'sko-hozjajstvennaja kooperacija i znachenie ee v sovremennyh uslovijah / A. Lozovij. – K.: Izdatel'stvo «Proletarij», 1926. – 270 s.
3. Morozov A. G. Selo i groshi: Ukrai'ns'ka kredytna kooperacija v dobu nepu / A. G. Morozov. – Cherkasy: NDITEHIM, 1993. – 275 s.
4. Kachyns'kyj V. Na dopomogu seljans'komu gospodarstvu. Sil's'kogospodars'kyj kredyt na Ukrai'ni / V. Kachyns'kyj. – H.: Chervonyj shljah, 1924. – 54 s.
5. Vysochans'kyj P. Kooperatyvnyj kredyt / P. Vysochans'kyj. – H.: Knygospilka, 1929. – 408 s.

6. Podol's'kyj I. M. Sil's'ko-gospodars'kyj kredyt / I. M. Podol's'kyj. – H.: Derzhavne vydavnytvo Ukrai'ny, 1928. – 313 s.

7. Makarovs'kyj O. Organizacija i praktyka sil's'ko-gospodars'kogo kredytovoho tovarystva / O. Makarovs'kyj. – H.: Knygospilka, 1929. – 280 s.

8. Nimchynov T. Analiz roboty sil's'ko-gospodars'kogo kredytovoho tovarystva / T. Nimchynov. – H.: Knygospilka, 1928. – 148 s.

9. Gurevych M. B. Pytannja suchasnoho seljans'kogo gospodarstva Ukrai'ny / M. B. Gurevych. – H.: CSU, 1927. – 162 s.

Kyvgyla I. G., receiver from the department of Ukrainian history and social disciplines, Cherkasy State Technological University (Ukraine, Cherkasy), milkers@yandex.ru

Mapping the institutional development of the system of agricultural credit in the scientific heritage of agricultural economists of the era of NEP

Examines the scientific heritage of the scientists-agrarians of the new economic policy period (1921–1929) the formation of a system of agricultural credit. Shows the reflection of the institutional development of the system of agricultural credit local hostname period in the works of such famous economists-agrarians of the 20-ies of XX century as A. Lozovoi, Kaczynski, P. Vysochanskii, I. Podolskiy, V. Makarov, T. Nemchinov, M. Gurevich. It is stated that in spite of some narrow perspective of the work of the above scientists, their historiographical value is determined by the high professionalism and critical approach in the evaluation of processes taking place in the credit cooperative societies under Soviet rule. We have that in the Soviet era system of rural credit has gone through several stages, distinguished by the originality and quality associated with changes in socio-economic policy of the Soviet government.

Keywords: agricultural, scientist, agriculture, research, researcher, cooperatives, lending, farms, agricultural cooperation.

* * *

УДК 94(477)

Пащенко В. В.,

кандидат історичних наук, незалежний дослідник
(Україна, Черкаси), pashchenko_vv@ukr.net

Роль вищого державно-політичного чиновництва в експлуатації природного потенціалу України під час індустріалізації 1930-х рр. (на прикладі О. Шліхтера)

Виконавцями індустріалізації в СРСР були чиновники на місцях. О. Шліхтер – впливовий функціонер і керівник науково-дослідницьких установ був одним із них. Вивчення його діяльності розширює уявлення про індустріалізацію та про типовий портрет партійця УСРР 1930-х рр. Тому, мета роботи – дослідити роль вищого чиновництва в експлуатації природного потенціалу України під час індустріалізації на прикладі О. Шліхтера.

Подібних досліджень на сьогодні не існує. О. Шліхтер будував вигідний партії взаємозв'язок державних та наукових закладів, не враховуючи інтереси окремих республік та галузей. Цим сприяв експлуатації природного потенціалу України. Яскравим підтвердженням цього є його роботи. Більшість повторюють рішення, плани, директиви ВКП(б) та Раднаркому. Це – основний доказ, що цей та інші діячі були провідниками більшовицького плану індустріалізації в Україні з її нелюдьськими методами та часто катастрофічними наслідками.

Ключові слова: О. Шліхтер, індустріалізація, АН УСРР, концепція Великого Дніпра, Рада по вивченню продуктивних сил України, Головнафта, корисні копалини, п'ятирічний план, Комісія науково-культурної пропаганди.

Індустріалізація в СРСР у 1930-х рр. – важливий, складний та неоднозначний процес в історії. Її авторами стали провідники більшовицького режиму. За їх вказівками розроблялися проекти, що мали задовольняти потреби наддержави. Звісно, кілька десятків чиновників з Кремля не могли самотужки здійснити індустріалізацію. Безпосередніми її впливачами стали функціонери на місцях, цілком підпорядковані центру та керовані його настановами.

Одним з таких чиновників був Олександр Шліхтер. Він був українцем за походженням, перебував на різноманітних вищих державних посадах в УСРР

починаючи з 1919 р. На момент старту індустріалізації обіймав посаду Народного комісара земельних справ УСРР та був членом ЦК КП(б)У. Одночасно – віце-президентом Академії Наук УСРР (далі АН УСРР), директором Комуністичного інституту Артема, Українського інституту марксизму–ленінізму (з 1931 р. – Всеукраїнської асоціації марксо–ленінських інститутів). Тобто він безпосередньо брав участь в проведенні індустріалізації на законодавчому, виконавчому та науково–технічному рівнях. Дослідження його поглядів, робіт та діяльності дозволить розширити уявлення про цей процес в Україні, його особливості, характерні риси. Ми маємо можливість подивитися на неї крізь призму особистості. Аналізуючи, як окремо взятий державний функціонер розглядав розвиток України в складі СРСР, можемо реконструювати типовий портрет партійного чиновника УСРР та його роль в експлуатації природних ресурсів України.

Аналіз історіографії засвідчує, що дана проблема у визначеному контексті не розглядалася ні радянською, ні сучасною українською історіографією. Історики радянського періоду в роботах про О. Шліхтера лише побіжно згадували про його керівництво провідними науковими установами і не пов'язували різні сфери його активності між собою [1; 2]. Звісно, ці праці написані з позицій марксо–ленінських вчень, де цей діяч оцінюється лише позитивно. Такі роботи містять чимало фактажу, якого не можна віднайти в інших джерелах, що і становить їх головну цінність. Звичайно, до них варто ставитися критично при оцінці.

В сучасній українській історіографії дослідники схильні більш критично оцінювати О. Шліхтера. М. Дорошко [3], Н. Блажевич [4] та ін. вважають його одним із впроваджувачів тоталітаризму в Україні. Разом з тим, більшість з них розглядають діяльність подібних функціонерів без взаємозв'язку різних сфер їх впливу [5]. Такий підхід зручний при вивченні певного напрямку діяльності чиновника, але не дає змоги побачити специфіку тодішньої управлінської системи, не дозволяє повністю розкрити процеси, що відбувалися в країні.

Найцінніший масив джерел міститься у фондах Центрального державного архіву громадських об'єднань України [6; 7], Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України [8] та Наукового архіву Президії Академії наук України [9; 10]. В них є та інформація, яка допомагає з'ясувати роль державно–чиновницького апарату загалом, та О. Шліхтера зокрема у використанні природних ресурсів під час індустріалізації.

Не менш важливу частину джерельної бази становлять роботи самого О. Шліхтера (наукові праці, виступи, публікації в періодичних виданнях та ін.) [11; 12; 13; 14]. Вони дають уявлення про його погляди, ступінь участі та вплив в процесах індустріалізації в УСРР. Подібного аналізу ще не проводилося. Тому мета даної роботи – дослідити роль вищого державно–політичного чиновництва в експлуатації природного потенціалу України під час індустріалізації 1930–х рр. на прикладі О. Шліхтера.

Приклад О. Шліхтера є типовим прикладом зрощення законодавчої, виконавчої влади та наукової сфери. На законодавчому рівні він ухвалював плани,

стратегію розвитку країни і т.д. На виконавчому рівні – сприяв втіленню цих планів в життя. В наукових установах – керував роботою вчених відповідно до «генеральної лінії партії». Керівництво СРСР великої уваги надавало пропаганді та легітимізації своєї діяльності. Тому чиновники на місцях не лише впроваджували директиви, але і проводили пропагандистку роботу серед населення. Вона працювала в двох напрямках – чиновник розказував, як держава піклується про республіку і робітників та демонстрував тотальну підтримку партії населенням. Держава нещадно експлуатувала природні та людські багатства республіки, а чиновники допомагали легітимізувати її дії, створюючи ілюзію суцільної підтримки. Будь–який натяк на хибність, на необхідність розглядати індустріалізацію не лише в масштабах всього Союзу, але і в межах окремих регіонів, розцінювався як антирадянський виступ, що підлягав нищівній критиці. Яскравим прикладом є М. Волобуєв. Він був звинувачений в українському націоналізмі після публікації статті, де науково обґрунтував необхідність окремишого промислового розвитку України. Його було дискредитовано як вченого, радянська пропагандистська машина зробила його очільником цілого руху – «волобуєвщини» [21].

Не дивно, що більшість вчених не висловлювали своїх думок відносно індустріалізації відверто. В цей час держава потребувала розробки і створення вітчизняних прототипів обладнання, техніки, новітніх технологій та пошуку сировини для промисловості. Для контролю за діяльністю науковців на керівні посади в науково–дослідні установи і були поставлені вищі партійні чиновники, подібно до О. Шліхтера. Всі вони були включені до великих комплексних державних програм та п'ятирічних планів. О. Шліхтера, наприклад, обрано керівником більшості спеціалізованих комітетів, груп, створених в підпорядкованих йому установах. Найвідомішими і найпродуктивнішими стали програми пов'язані із проблемами «Великого Дніпра», пошуком нафти, «Великого Донбасу». Вони вимагали участі багатьох академічних установ та акумуляції знань багатьох вчених.

У 1934 р. О. Шліхтер очолив Раду по вивченню продуктивних сил України при АН УСРР (далі Рада). Вона проводила економіко–географічні дослідження окремих районів України. Окреслена О. Шліхтером мета діяльності Ради відповідала потребам індустріалізації. Робився наголос на надіндустріалізації, промислового гігантизмі. Але ніде не йшлося про потенційні наслідки такої нещадної експлуатації ресурсів України.

Одним з пріоритетних напрямків Ради став проект використання водних ресурсів – концепція «Великого Дніпра». Нею передбачалося вирішення в центральній європейській частині СРСР комплексу транспортних, енергетичних та ряду інших завдань шляхом створення по Дніпру каскаду гідроелектростанцій з водосховищами. Цей комплекс мав стати складовою частиною Чорноморсько–Балтійського водного шляху. Для наукового дослідження концепції при Раді створено Комітет по Великому Дніпру, очолюваний О. Шліхтером [1, с. 339]. Сама ідея Великого Дніпра була висунута російським вченим О. Вінтером на початку 1930–х рр. Керуючись нею, О. Шліхтер окреслив потенційну

його територію: «... увесь басейн ріки Дніпра, ... близько 530 тис. кв. км, включаючи сюди всю БСРР, західну область і чималу частину УСРР в межах областей Чернігівської, Київської, Дніпропетровської, Одеської, Харківської тощо» [11, с. 638]. Тож, план виходив далеко за межі басейну самого Дніпра. Цю територію він умовно розділив на три групи районів – Верхнього, Середнього та Нижнього Дніпра. Щоправда, без чіткого розмежування. Передбачалося, що це буде зроблено пізніше. Відображаючи позицію урядового інституту Гідроенергопроект, а не очолюваної ним Ради, О. Шліхтер до Нижнього Дніпра включив машинобудівний і металургійний вузол Дніпропетровщини, Запоріжжя, Криворізький рудний басейн, Нікопольський марганцевий басейн з металообробною промисловістю Нікополя, Херсон, Миколаїв, Зінов'євськ, весь зрощувальний масив степу України та Північного Криму (орієнтовно до 4 млн. гектарів) [12, с. 28–29]. Сюди ж він включав і територію від Дніпропетровська до Києва, але без самого Києва [8, арк. 136].

Пріоритетними напрямками в розвитку Середнього Дніпра він визначив машинобудівну галузь, точну механіку в Києві. Харчова промисловість, сільське господарство на основі осушувальної меліорації та вирощування технічних культур також посідали чільне місце. Сюди входили: більша частина Київської області, частина Вінницької, практично все Правобережжя лісостепу і Полісся, західна частина Харківської області. В перспективі передбачав залучення Чернігівської області.

До території Верхнього Дніпра О. Шліхтер зарахував: Білорусію, західні області України та частину Полісся. Пріоритетні галузі: хімічна, машинобудівна, металургійна, що базувалася на місцевій сировині. Меншого значення, ніж на території Середнього Дніпра, надавав сільському господарству, хоча не відкидав можливості вирощування технічних, городніх, кормових культур, молочного господарства.

О. Шліхтер передбачав: після втілення в життя проекту Великого Дніпра, він буде пов'язаний з Донбасом, Ленінградом та промисловими центрами Росії. І завдяки цьому, Україна стане основним постачальником сировини (перш за все металу і палива) до цих регіонів [4, с. 29–34].

Після оформлення ідеї «Великого Дніпра» в теоретичних роботах, її було ухвалено в керівних органах. 16 жовтня 1931 р. це питання обговорено в Держплані СРСР на конференції, а 13 квітня 1932 р. створено Техніко-економічну раду з реконструкції Дніпра при Держплані СРСР. Остання доручила українському відділу Інституту «Гідроенергопроект» (Укргідеп) скласти робочу гіпотезу комплексного використання Дніпра [8, арк. 129]. А постановою Ради праці і оборони від 31 серпня 1932 р. координувала проведення проектно-пошукових робіт [7, арк. 7]. До цього етапу були залучені науковці АН УСРР. На засіданні академії 4–9 березня 1933 р., основні положення ідеї розвитку проекту «Великого Дніпра» було схвалено. У липні 1933 р. відбулася Перша конференція «Великого Дніпра», де виступив О. Шліхтер. За цією доповіддю було ухвалено резолюцію. Вона передбачала: визнати керівну роль

важкої промисловості, що вимагало розміщення таких підприємств якомога ближче до джерел сировини; протилежності між містом і селом мали бути ліквідовані. Основна мета перетворень – підвищення обороноздатності держави та її економічна незалежність [4, с. 43–44].

Характерно, що концепція надавала значної уваги транспортному питанню: а саме, використанню річок як шляхів пересування і транспортування. Вважалося, що в майбутньому Дніпро та інші річки стануть частиною єдиного водного шляху між Чорним і Балтійським морями [22, с. 498]. Для цього Дніпро необхідно було перетворити на суцільну судноплавну річку з виходами до Балтійського та Білого морів, вглиб Донбасу, до Харкова та на Дон. Так, найбільша річка України з притоками мала становити частину єдиної системи водних шляхів європейської частини СРСР. На ній мали опинитися Донбас і Харків. Передбачалося, що Харків перетвориться на великий порт, звідки можна буде потрапити до Чорного моря, Москви й Ленінграду.

Не менш важливої ваги надавалось О. Шліхтером енергетичному, меліораційному та ресурсному використанню водного потенціалу України. А починаючи вже з 1936 р., коли більшість чиновників зрозуміла, що створення єдиної водної транспортної системи в вище окреслених масштабах більше схожа на фантастику, пріоритет почав надаватися енергетичному використанню річок України [7, арк. 10–11]. О. Шліхтер пропонував звертати увагу не лише на великі річки, але і малі, для використання їх «як джерел електроенергії для місцевих потреб, як шляхів дешевого місцевого водного транспорту ... води для зрошення та водопостачання» [11, с. 654]. До списку таких річок він включив: Снов, Сейм, Сула, Удай, Псьол, Хорол, Ворсклу, Орель, Самару, Уж, Тетерів, Случ, Рось, Вільшанку, Тясмин, Південний Буг, Синюху, Сіверський Донець, Оскіл, Айдар, Лугань. Разом з тим, раціонально аналізуючи ситуацію України, він прогнозував, що водний транспорт не перетвориться тут на пріоритетний, оскільки тоді Україна вже мала густу сітку залізничних доріг. На 1 січня 1935 р. на малих річках УСРР функціонували 601 гідроустановка, що обслуговували сільське господарство. Цього було явно недостатньо для масштабів країни. О. Шліхтер пропонував застосовувати ряд заходів для прискорення та здешевлення будівництва нових станцій. Наприклад, виготовляти серійно турбіни, розробити спеціальне устаткування для малих ГЕС, а не механічно переносити інженерію з великих, зменшивши їх в розмірі. Одночасно пропонував досить дивні недалекоглядні ідеї, втілення яких і сьогодні відчувається: використання старого обладнання, осушення боліт, створення водоприймачів, що призвело до змін екосистем цілих регіонів.

Ще одним напрямком діяльності Ради став пошук корисних копалин на території України, зокрема нафти. У 1934 р. Раді надано асигнування від уряду на розвідування нафтових родовищ на основі досліджень професора М. Шатського на Полтавщині [20, с. 7–8]. Роботи проводилися протягом 1934–1936 рр. внаслідок чого закладено дві свердловини. Але в середині 1936 р. Раді наказано передати ці свердловини зі всіма науковими розробками в підпорядкування Головнафті [6, арк. 49]. Це негативно позначилося на

їх розвитку. Справа в тому, що Головнафта перебувала в підпорядкуванні уряду і не мала такого потужного наукового потенціалу, як Академія наук. Вона спеціалізувалася не на пошуку, а на видобутку сировини. Виступаючи на конференції по нафті, що проходила у Києві в квітні 1938 р., О. Шліхтер наголошував на необхідності розмежування компетенції між Академією наук та Головнафтою. Він пропонував, щоб Академія зосередилася на науково-дослідних питаннях, а Головнафта – на геологорозвідувальних [20, с. 8–9]. Відповідно до його зауважень, 8 лютого 1938 р., Раднарком УРСР видав постанову, якою затвердив план геологорозвідувальних робіт та доручив АН УСРР загляти нагляд за роботами [11, с. 704–707].

Окрім нафти, Рада займалася також пошуком інших корисних копалин, яких потребувала індустріалізація. Постанови XVI з'їзду ВКП(б), у 1930 р. та ЦК КП(б) У зобов'язали Академію займатися пошуком лише тих корисних копалин, яких на той час потребувала економіка [23, с. 156]. А керівництво Академії звинувачене в недостатньому «зв'язку з виробництвом, з галузевими інститутами та організаціями АН СРСР» [6, арк. 15]. Від цього моменту всі твори і виступи О. Шліхтера переконували у необхідності комплексного використання ресурсів. Як голова Ради він наказував підпорядкованим йому науковцям-геологам розробляти тільки необхідні державі напрямки та забороняв розробляти будь-які інші. Паралельно держава дедалі більше підпорядковувала наукові установи своїм інтересам. Остаточно це було закріплено постановами РНК СРСР від 27 березня та 17 листопада 1937 р. Ними всі дослідження було об'єднано у Всесоюзному геологічному управлінні при Народному комісаріаті важкої промисловості СРСР та створено єдиний Всесоюзний геологічний фонд [11, арк. 685–687].

Важливим наслідком діяльності Ради під керівництвом О. Шліхтера стало створення «Основного фонду корисних копалин УРСР». Він ставив на облік всі родовища корисних копалин. Протягом 1934–1936 рр. було зареєстровано 10 278 таких родовищ, а в 1938 р. – вже 17 000 [11, с. 677–680]. Цей фонд став основою підготовленого довідника-покажчика корисних копалин УСРР.

Однією зі складових діяльності О. Шліхтера в Академії наук стала пропаганда. Він мав показувати, що форсована індустріалізація підтримується науковцями та громадськістю. Для цього у 1929 р. створено Комісію науково-культурної пропаганди в Академії наук. Відтепер пропагандистка робота стала обов'язковим елементом планування будь-якої дослідницької діяльності без права відмовитися від цього пункту [11, с. 697–698].

Отже, в результаті дослідження з'ясувалося, що ми не маємо праць, які б аналізували діяльність окремого чиновника комплексно. А це особливо важливо для вивчення періоду 1930–х рр., коли держава підпорядкувала своїм інтересам всі сфери та ресурси, перетворивши їх, по суті, на обслуговуючі. О. Шліхтер як типовий представник свого класу, ніколи не відступав від партійних настанов. Він та його колеги побудували такий взаємозв'язок державних та наукових установ, який був найбільше вигідним державі і не враховував інтереси окремих республік та галузей. Цим вони

сприяли розвитку експлуатації природного потенціалу України, безвідповідальному використанню її ресурсів. Яскравим прикладом цього є роботи О. Шліхтера. Більшість з них є повторенням затверджених ВКП(б) і Раднаркомом документів, директив і планів. В своїх працях, розпорядженнях, виступах він, якщо не дослівно, то близько за змістом повторював їх. Цей факт є основним доказом того, що цей та інші діячі були провідниками більшовицького плану індустріалізації в Україні з її нелюдськими методами і часто катастрофічними наслідками.

Список використаних джерел

1. Історія Академії наук Української РСР / ред. Б. Є. Патон та ін. – К.: Наукова думка, 1982. – 859 с.
2. Вирный Д. Ф. Александр Григорьевич Шлихтер / Д. Ф. Вирный. – К.: Наукова думка, 1979. – 111 с.
3. Дорошко М. С. Номенклатура: керівна верхівка Радянської України (1917–1938 рр.): монографія / М. С. Дорошко. – К.: Ніка-центр, 2008. – 368 с.
4. Блажевич Н. О. Співробітництво і взаємозв'язки Академії наук України та СРСР (1920–1980-ті рр.): дис. ... канд. істор. наук: 07.00.07 «Історія науки і техніки» / Наталія Олександрівна Блажевич. – К., 2010. – 158 с.
5. Політична еліта України: теорія і практика трансформації / В. С. Журавський, О. Ю. Кучеренко, М. І. Михальченко. – К.: Логос, 1998. – 264 с.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.6851. – 143 арк.
7. Там само. – Оп.30. – Спр.3098. – 174 арк.
8. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України. – Ф.2. – Оп.8. – Спр.750. – 209 арк.
9. Науковий архів Президії Академії наук України. – Ф.251. – Оп.1. – Спр.53. – 431 арк.
10. Там само. – Спр.59. – 163 арк.
11. Шліхтер О. Г. Вибрані твори: [збірник статей, промов, листів] / упор., вступ. ст. Д. Ф. Вірник. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1959. – 720 с.
12. Шліхтер А. Проблема большого Днепра в социалистическом строительстве / А. Шлихтер. – Х.: Партиздат, 1933. – 52 с.
13. Шліхтер О. Г. ВУАМЛІН та його завдання. З доповіді на Першій партконференції ВУАМЛІН 8 грудня 1931 р. / О. Г. Шліхтер // Більшовик України. – 1931. – №21–22. – С.61–70.
14. Шліхтер О. Г. Про листопадовий пленум ЦК ВКП(б) (З доповіді віце-президента ВУАН на відкритих партійних зборах ВУАН 5 грудня 1934 р.) / О. Г. Шліхтер // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1934. – №8–9. – С.9–18.
15. Шліхтер О. Г. Промова віце-президента акад. О. Г. Шліхтера на травневій сесії ВУАН 25–27 травня 1934 р. / О. Г. Шліхтер // Вісті Всеукраїнської Академії наук. – 1934. – №2. – С.22–23.
16. Шліхтер О. Г. XVII роковини Жовтня та наукові здобутки ВУАН. З доповіді віце-президента ВУАН акад. О. Г. Шліхтера на урочистому засіданні ВУАН, присвяченому XVII роковинам Жовтня / О. Г. Шліхтер // Вісті Всеукраїнської академії наук. – 1934. – №6–7. – С.3–17.
17. Шліхтер О. Г. Вивчити виробничі сили країни (З промови на травневій сесії УАН 1934 року) / О. Г. Шліхтер // Вісті Української академії наук. – 1935. – №6–7. – С.9–12.
18. Шліхтер О. Г. Корисні копалини надр Радянської України на службу соціалістичному будівництву (попередні підсумки обліку «основного фонду корисних копалин УРСР» при Раді по вивченню продуктивних сил УРСР Академії наук). Доповідь на сесії Ради по вивченню продуктивних сил УРСР 29 грудня 1936 р. / О. Г. Шліхтер // Вісті академії наук УРСР. – 1937. – №2–3. – С.42–55.
19. Шліхтер О. Г. Збагатимо нашу країну новими видами сировини / О. Г. Шліхтер // Комуніст. – 1928. – 20 травня.
20. Шліхтер О. Г. Основні завдання науково-дослідної роботи по нафті в Роменському та інших нафтових районах УРСР / О. Г. Шліхтер // Труды нефтяной конференции 1938 года. – К.: изво АН УССР, 1939. – С.7–12.
21. Волобуєв М. До проблем української економіки / М. Волобуєв // Більшовик України. – 1928. – №2. – С.46–72.

22. Решения Партии и Правительства по хозяйственным вопросам. Сборник документов за 50 лет: в 5 т. / Сост. К. У. Черненко и М. С. Смирнов. – М.: Политиздат, 1967. – Т.2. 1929–1940. – 1967. – 798 с.

23. Пашенко В. В. Державно-політична діяльність Олександра Шліхтера в Україні: дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01 / Вікторія Вікторівна Пашенко. – Київ, 2012. – 245 с.

24. Чижко В. С. Біографічна традиція та наукова біографія в історії і сучасності України / В. С. Чижко. – К.: БМТ, 1996. – 239 с.

References

1. Istorii Akademii nauk Ukrainiskoi RSR / red. B. Ie. Paton ta in. – K.: Naukova dumka, 1982. – 859 s.

2. Virnyk D. F. Aleksandr Hryhorevych Shlykhter / D. F. Virnyk. – K.: Naukova dumka, 1979. – 111 s.

3. Doroshko M. S. Nomenklatura: kerivna verkhivka Radianskoi Ukrainy (1917–1938 rr.): monohrafiia / M. S. Doroshko. – K.: Nikatsentr, 2008. – 368 s.

4. Blazhevych N. O. Spivrobitnytstvo i vzaiemozvyazky Akademii nauk Ukrainy ta SRSR (1920–1980-ti rr.): dys. ... kand. istor. nauk: 07.00.07 «Istorii nauky i tekhniky» / Nataliia Oleksandrivna Blazhevych. – K., 2010. – 158 s.

5. Politychna elita Ukrainy: teoriia i praktyka transformatsii / V. S. Zhuravskiy, O. Iu. Kucherenko, M. I. Mykhalchenko. – K.: Lohos, 1998. – 264 s.

6. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh ob'iednan Ukrainy. – F.1. – Op.20. – Spr.6851. – 143 ark.

7. Tam samo. – Op.30. – Spr.3098. – 174 ark.

8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshcheykh orhaniv vlady i upravlinnia Ukrainy. – F.2. – Op.8. – Spr.750. – 209 ark.

9. Naukovyi arkhiv Prezydii Akademii nauk Ukrainy. – F.251. – Op.1. – Spr.53. – 431 ark.

10. Tam samo. – Spr.59. – 163 ark.

11. Shlykhter O. H. Vybrani tvory: [zbirnyk statei, promov, lystiv] / upor., vstup. st. D. F. Virnyk. – K.: Vydavnytstvo Akademii nauk URSR, 1959. – 720 s.

12. Shlykhter A. Problema bolshoho Dnepra v sotsyalistycheskom stroitelstve / A. Shlykhter. – Kh.: Partyzdat, 1933. – 52 s.

13. Shlykhter O. H. VUAMLIN ta yoho zavdannia. Z dopovidy na Pershii partkonferentsii VUAMLIN 8 hrudnia 1931 r. / O. H. Shlykhter // Bilshovyk Ukrainy. – 1931. – №21–22. – S.61–70.

14. Shlykhter O. H. Pro lystopadovyy plenium TsK VKP(b) (Z dopovidy vitse-prezydenta VUAN na vidkrytykh partiinykh zborakh VUAN 5 hrudnia 1934 r.) / O. H. Shlykhter // Visti Vseukrainskoi akademii nauk. – 1934. – №8–9. – S.9–18.

15. Shlykhter O. H. Promova vitse-prezydenta akad. O. H. Shlykhtera na travnevii sesii VUAN 25–27 travnia 1934 r. / O. H. Shlykhter // Visti Vseukrainskoi Akademii nauk. – 1934. – №2. – S.22–23.

16. Shlykhter O. H. XVII rokovyny Zhovtnia ta naukovy zdobutky VUAN. Z dopovidy vitse-prezydenta VUAN akad. O. H. Shlykhtera na urochystomu zasidanni VUAN, prysviachenomu XVII rokovynam Zhovtnia / O. H. Shlykhter // Visti Vseukrainskoi akademii nauk. – 1934. – №6–7. – S.3–17.

17. Shlykhter O. H. Yuvchyty vyrobnychi syly krainy (Z promovy na travnevii sesii UAN 1934 roku) / O. H. Shlykhter // Visti Ukrainiskoi akademii nauk. – 1935. – №6–7. – S.9–12.

18. Shlykhter O. H. Korysni kopalyny nad Radianskoi Ukrainy na sluzhbu sotsialistychnomu budivnytstvu (poperedni pidsumky obliku «osnovnoho fondu korysnykh kopalyn URSR» pry Radi po vuvchenniu produktyvnykh syl URSR Akademii nauk). Dopovid na sesii Rady po vuvchenniu produktyvnykh syl URSR 29 hrudnia 1936 r. / O. H. Shlykhter // Visti akademii nauk URSR. – 1937. – №2–3. – S.42–55.

19. Shlykhter O. H. Zbahatymo nashu krainu novymy vydamy syrovyny / O. H. Shlykhter // Komunist. – 1928. – 20 travnia.

20. Shlykhter O. H. Osnovni zavdannia naukovy-doslidnoi roboty po nafti v Romenskomu ta inshykh naftovykh raionakh URSR / O. H. Shlykhter // Trudy nefyjanoj konferentsii 1938 hoda. – K.: iz-vo AN USSR, 1939. – S.7–12.

21. Volobuiev M. Do problem ukrainskoi ekonomiky / M. Volobuiev // Bilshovyk Ukrainy. – 1928. – №2. – S.46–72.

22. Resheniya Partyy i Pravytelstva po khoziaistvennym voprosam. Sbornik dokumentov za 50 let: v 5 t. / Sost. K. U. Chernenko y M. S. Smyrtonov. – M.: Polytyzdat, 1967. – T.2. 1929–1940. – 1967. – 798 s.

23. Pashchenko V. V. Derzhavno-politychna diialnist Oleksandra Shlykhtera v Ukraini: dys. ... kand. istor. nauk: 07.00.01 / Viktoriia Viktorivna Pashchenko. – Kyiv, 2012. – 245 s.

24. Chyshko V. S. Biohrafichna tradytsiia ta naukova biohrafia v istorii i suchasnosti Ukrainy / V. S. Chyshko. – K.: BMT, 1996. – 239 s.

Pashchenko V. V., Ph. D. (Historical Sciences), independent researcher (Ukraine, Cherkasy), pashchenko_vv@ukr.net

The role of higher state and political officialdom in the natural potential of Ukraine exploitation during the industrialization of the 1930s (in the case of O. Schlichter)

The industrialization executors in the USSR were officials in the fields. A. Schlichter – an influential official of the USSR and the head of research institutions is one of them. His activity study will expand the ideas about industrialization and typical portrait of the USSR Party member of the 1930s. Therefore, the work objective is to investigate the higher officialdom role in the natural potential exploitation of Ukraine during the industrialization in the case of A. Schlichter.

There are no similar studies nowadays. A. Schlichter built an advantageous for the state correlation – between the state and scientific institutions, without taking into account the interests of individual republics and branches. In this way he supported ruthless exploitation of Ukrainian natural potential and the irresponsible natural resources using. A clear evidence of this is his works. Most of them repeat decisions, plans, and directives of the CPSU (b), and the Economic Council. This is the main evidence that this and other figures were the guides of the Bolshevik industrialization plan in Ukraine, with its inhuman methods and often disastrous consequences.

Keywords: A. Schlichter, industrialization, Ukrainian Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, the Great Dnieper concept, the Council for the Study of Productive Forces of Ukraine, Main Directorate of Petroleum Industry, useful fossils, five-years plan, scientific and cultural propaganda Commission.

* * *

УДК 94(477)«1943/1950»

Оніщенко С. Б.,
аспірант, Черкаський національний університет
ім. Б. Хмельницького (Україна, Черкаси),
osb-chdntu@hotmail.com

Залізничний комплекс Української РСР у період його відбудови (1943–1950 рр.)

Охарактеризовано особливості відбудови залізничної галузі УРСР у повосенні роки, показано динаміку розвитку її матеріально-технічної бази, з'ясовано досягнення і прорахунки в організації відбудовочого процесу.

Ключові слова: повосення відбудова, залізничний комплекс, транспортна мережа, вантажообіг.

Наприкінці радянсько-німецької війни розпочався перехід економіки на виробництво мирної продукції. Цілі галузі колишньої оборонної промисловості, що випускали військове озброєння та боеприпаси перейшли на виробництво сільськогосподарської техніки, мінеральних добрив тощо. Значну роль у цьому відіграло матеріально-технічне співробітництво між регіонами країни, що здійснювалось насамперед завдяки залізничному транспорту. Однак, подальше зростання вантажообігу та перевезень обмежувалось недостатньою пропускною здатністю залізничних ліній, вузлів і станцій в УРСР. Тому в післявоєнний період значна увага приділялась відбудові залізничного транспорту на новій технічній базі.

Варто зазначити, що в радянський період історія становлення та функціонування залізничного транспорту, зокрема у період його відбудови, певною мірою, висвітлювались у монографічних працях В. Столбового [1], Л. Володарського [2], П. Зведенюка [3] та інших. Однак зазначена література носила специфічний характер, оскільки реалії післявоєнних років розглядались у контексті марксистсько-ленінської ідеології. Окремі праці, що виійшли в роки незалежної